

cuprinde și ștampilele. Stilul de lucru și metoda de prezentare pot fi preluate parțial.

Desigur valoarea lucrării lui A. Neumann nu constă numai din prezentarea unei mari cantități de material epigrafic. Autorul încearcă, paralel, în urma observațiilor amănunțite, să facă o tipologie și pe baza ei să dateze ștampilele. El vrea însă să realizeze acest lucru fără a căuta comparații și în afara cadrului pe care îl au ștampilele din colecțiile prezentate. El nu încearcă să explice condițiile și cauzele prezenței legiunilor aici. Mai ales ne gândim la cele străine de Vindobona. De exemplu, pentru epoca tirzie este menționată o ștampilă a unui detașament din legiunea a VII-a Claudia (nr. 1 713 c). Detașamentul se afla sub comanda unui oarecare „praepositus Mucatra” cunoscut în zona limesului bănățean din numeroase alte ștampile. Ștampila permite o datare mai „strînsă” decît o face autorul prin termenul de epocă romană tirzie. Ea aparține în mod sigur aproape sfîrșitului secolului al III-lea. Cauzele și modul cum a ajuns acest detașament la Vindobona ar fi deosebit de interesante. De aceea precizarea contului de descoperire ar fi fost importantă.

O altă observație poate fi făcută în legătură cu ștampila pe care autorul o atribuie legiunii a VII-a Gemina. În primul rînd că starea de conservare a ștampilei este relativ

slabă. A. Neumann însuși ezită (se pare) în a crede că ștampila aparține acestei legiuni. O consultare însă a lucrării lui Antonio Garcia y Bellido (*Estudios sobre la legio VII Geminae su campamento en Leon*) din cunoscuta culegere *Legio VII Gemina* a Institutului de studii romano-vizigotice din Leon (1970) i-ar fi permis lui A. Neumann să se îndoiască de apartenența ștampilei. Nu putem da aici soluția, deoarece „fotografia” piesei este destul de slabă. Desigur prezența legiunii a VII-a Gemina nu este exclusă, dar poate fi precizată analogia și chiar și datarea. Legiunea VII Gemina a fost în Pannonia prin anul 68, dar ștampilele databile în această perioadă la Leon par a fi cu ceva diferite de cea pe care ne-o prezintă lucrarea lui A. Neumann.

În ciuda acestor observații mărunte, ca și a altora ce se pot face, cartea rămîne un valoros corpus de ștampile alcătuit în chip modern. Ea constituie în același timp un model și un îndemn pentru cercetători din alte părți ale imperiului. Recomand cu căldură cartea lui A. Neumann celor interesați în istoria militară a Daciei romane. Poate că începutul făcut de lucrarea lui A. Neumann în legătură cu legiunea a XIII-a Gemina va putea fi o bază pentru continuarea studiilor asupra ștampilelor ei.

Nicolae Gudea

BÓNA ISTVÁN, VII. századi avar települések és árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban (Așezări avarice din secolul al VII-lea și sat maghiar din epoca arpadiană la Dunaújváros), Fontes Archaeologici Hungariae, Budapesta, 1973, Akadémiai Kiadó, 162 p. + 72 planuri și 16 fig. în text, 42 pl. și 4 h. în afara textului.

Săpătura de salvare întreprinsă în toamna tirzie a anului 1966 la Dunaújváros, pe terasa înaltă a Dunării, face parte dintre acele cercetări în care arheologul este chemat să dea întreaga măsură a priceperii, pasiunii și abnegației sale. Într-un timp record de numai 46 zile lucrătoare, zorit de mașinile de terasare din imediata vecinătate a secțiunilor, în condițiile vitrege ale ploilor și ninsorilor din octombrie și noiembrie, colectivul condus de Eszter B. Vágó, fosta directoare a muzeului din Dunaújváros, a reușit să cerceteze integral o suprafață mai mare decît două hectare, întinzîndu-se cu peste 400 m de-a lungul malului Dunării.

Documentele arheologice din acest loc, constînd din aproape 60 de resturi de bordeie și cuptoare precum și din alte aproape 100 obiective mai mici, au fost salvate grație

unor eforturi demne de toată admirația, eforturi care alături de altele asemănătoare au fost scump plătite de Eszter B. Vágó puțină vreme după aceea cînd, în timpul săpăturilor de la Intercisa (Dunaújváros) și-a părăsit în mod fulgerător și tragic familia, colegii și pasiunea unei vieți dedicate arheologiei.

Prin grija și strădanile soțului autoarei săpăturilor, prof. Bóna István de la Universitatea budapestană, participant în colectivul de cercetare din 1966, rezultatele săpăturilor de salvare, completate cu unele sonde de verificare din 1967 și 1970, vîd cu acest prilej lumina tiparului. Fără a avea dimensiuni impresionante, dar cu o remarcabilă densitate a conținutului, volumul se conformează unui plan judicios în cadrul căruia se urmărește atît prezentarea exhaus-

tivă a informației arheologice descoperite cît și valorificarea istorică a unei bune părți a acesteia.

Singura cale acceptabilă pentru publicarea monografică a unei așezări prefeudale sau feudale timpurii este aceea a prezentării metodice a tuturor documentelor materiale descoperite în timpul săpăturii, locuință cu locuință și complex cu complex, fiecare cu întreg inventarul său. Nu se pot găsi justificări pentru renunțarea la acest principiu. Doar o asemenea publicare îl eliberează pe autor de obligațiile sale și face ca rezultatele săpăturii să iasă din sfera proprietății sale stricte, permițînd cercetării — înțeleasă în sens mai general — adoptarea integrală sau discutarea interpretărilor și încheierilor istorice ale autorului.

Bóna István se conformează principiului enunțat și, în acest sens, carlea sa ar putea sluji drept model. După introducerea urmată de o succintă informare asupra condițiilor concrete ale săpăturii (p. 9—13), greutatea textului volumului (p. 14—61) cade pe prezentarea metodică a descoperirilor. Sînt descrise, unul după altul, obiectivele cercetate, într-o ordine ce îmbină criteriul topografic cu gruparea pe categorii și cu succesiunea cronologică a descoperirii lor. Fiecare descriere de obiectiv este însoțită de planuri și profile precum și de un inventar al materialelor pe care le-a cuprins, cu trimiteri la planșe, inventar pe care l-am fi dorit poate mai detaliat tocmai datorită importanței deosebite și anurilor dificultăți de interpretare istorică a succesiunii de așezări stabilite de autor.

Pe terasa de la Intercisa-Dunaújváros înaltă de circa 40 m deasupra Dunării, pe un teritoriu despărțit la nord printr-o viroagă naturală de ruinele așezării romane tîrzii, așezarea din secolul al VII-lea a cunoscut trei faze succesive de locuire. Identificarea acestor faze și, pînă la urmă, concluzia autorului că este vorba de urmele lăsate de trei colectivități distincte, au fost posibile printr-o riguroasă analiză a topografiei interne și, mai ales, grație sistemului de șanțuri care a subîmpărțit sau înconjurat valra așezării.

Din prima așezare, pe care B. I. o datează în primele două decenii ale secolului al VII-lea, nu a rămas pe teren decît un sistem de șanțuri orientat oblic pe direcția malului și, poate, urmele unei locuințe lungi neregulate de suprafață cu vatră centrală (de tipul iurtei?), care nu a cuprins materiale arheologice. A doua așezare, caracterizată printr-un sistem de șanțuri perpendiculare sau paralele cu malul Dunării, șanțuri ce sînt în legătură cu semibordeie de plan rectangular cu cuptoare de piatră, este datată de autor după anul 620. Așezarea a fost abandonată în mod brusc după o exis-

tență de cel mult două decenii. La scurtă vreme s-a instalat pe același loc o altă colectivitate, care și-a amenajat semibordeie asemănătoare celor anterioare, unele chiar pe traseul fostelor șanțuri. Această a treia așezare avea locuințele dispuse în două grupuri semicirculare (circulare?), era lipsită de un sistem intern de șanțuri, fiind în schimb înconjurată cu un triplu șanț de apărare, ale cărui capele ajungeau pînă la marginea terasei. Ea și-a încheiat existența prin anii 670—680. Inventarul arheologic al ultimelor două așezări, constînd exclusiv din ceramică, este cu totul unitar în sensul că nu pot fi stabilite deosebiri cronologice.

Este firesc ca această primă așezare din perioada avară timpurie cercetată integral în Ungaria, să ofere autorului posibilitatea unor încheieri istorice de o deosebită importanță. B.I. atribuie toate trei așezările, fără nici o rezervă, unor colectivități avar. Pentru aceasta, autorul discută pe larg tipul de locuință reprezentat de semibordeiul de plan rectangular cu cuptor de piatră, pe care-l consideră ca fiind lipsit în această epocă, în Bazinul Carpatic, de caractere etnice definitorii și în legătură cu ale cărui origini subliniază existența unor modele asiatiche, paralele cu modelele locale. Și în legătură cu ceramica sînt prezentate puncte de vedere noi. Autorul atrage atenția asupra cantității mari de ceramică cenușie superioară, lucrată la roată, descoperită în Ungaria în complexe avar timpurii, în mare măsură încă inedite, pledînd pentru originea răsăriteană a acesteia. În sfîrșit și pentru oalele borcan lucrate cu mina, cu marginea buzei decorată cu creștături, împunsături sau alveole, B.I. caută aceleași analogii asiatiche, pornind de la constatarea că în zona carpatică și în mediul așezărilor slave răsăritene, acest decor nu este mai timpuriu decît secolul al VIII-lea.

Oricît de temeinice și numeroase ar fi argumentele aduse în sprijinul interpretărilor sale de către autor, ni se pare totuși că unele rezerve trebuie formulate pe marginea acestora. Se poate într-un totuși subscrie la considerațiile generale privind caracterul semibordeiului de plan rectangular cu cuptor de piatră în Bazinul Carpatic, cu sublinierea modelelor locale mai vechi, din epoca romană tîrzie și credem că autorul are dreptate refuzînd acestui tip de locuință o calitate etnică definitorie. Publicarea ceramicii cenușii lucrate la roată din cimitirele avar timpurii, la care se referă autorul modificînd procentajele pînă acum necunoscute, ar argumenta punctul de vedere după care asemenea materiale nu reprezintă un produs de excepție în mediul avar, ci o ceramică general răspîndită și folosită în Cîmpia Pannonică pînă către sfîrșitul secolului al VII-lea. Mai greu ni se pare

de acceptat opinia după care oalele lucrate cu mîna și decorate pe buză prin creștături sau alveole ar lipsi din complexe din zona carpatică în secolul al VII-lea, cu atât mai mult cu cît autorul folosește în acest sens, pentru teritoriul României, referiri doar din literatura străină (cf. nota 115). Nu putem fi de acord cu acest procedeu, deoarece în realitate, acest decor este prezent pe teritoriul României în secolul al VII-lea și putem aminti descoperirile de la Suceava și Sărata Monteoru, pentru a nu ne referi și la altele încă inedite, astfel încît se pare că, cel puțin deocamdată, analogiile asiatice ale ceramicii lucrate cu mîna, sînt certe doar în privința oalelor cu gura cvadrilobată.

Pe de altă parte, analiza celor trei așezări care s-au succedat pe același loc în secolul al VII-lea, relevă deosebiri a căror semnificație este încă, lotuși, greu de precizat. Avem în vedere absența materialului arheologic și lipsa semibordciilor în cea mai timpurie dintre așezări, precum și deosebirea — care ni se pare foarte importantă, dacă nu esențială — dintre topografiile interne ale ultimelor două așezări. Din toate aceste motive, atribuirea etnică adoptată de autor pentru toate trei așezările din secolul al VIII-lea, în mod unitar, este condiționată, după părerea noastră, de confirmările cercetărilor viitoare.

Așezarea din epoca arpadiană, datată de autor între sfîrșitul secolului al XI-lea și secolul al XIII-lea, se compune din cîteva

semibordeie situate tot pe marginea terasei, la sud de așezările din secolul al VII-lea, precum și din cuptoare și numeroase gropi aflate pe teritoriul acestora din urmă. Locuințele sînt dispuse pe două rînduri, cu un fel de uliță între ele, iar așezarea este caracterizată, și ea, printr-un sistem de șanțuri care se întretaie în unghi drept. Autorul se situează explicit și subliniază pe poziția după care nici prezența șanțurilor în așezări și nici alte elemente nu pot servi ca argumente pentru o continuitate de locuire între secolele VI—VII și X—XI, cu alte cuvinte pentru așa-numita „continuitate avaro-maghiară” (p. 81).

Deși sînt publicate toate elementele componente ale așezării din epoca arpadiană, locuință cu locuință și complex cu complex, precum și o bună parte a materialelor pe care acestea le-au cuprins, valorificarea istorică a descoperirii este doar anunțată de autor ca fiind în intenția colaboratorilor săi. Atrage oricum atenția, chiar și numai pe baza materialului publicat, marea număr al fragmentelor de cîldări de lut ca și frecvența decorului executat cu rolița.

La cele spuse pînă aici trebuie adăugate aprecieri elogioase pentru calitatea și detalierea materialului ilustrativ, pentru modul concis și totuși sugestiv de prezentare a planurilor generale precum, și mai ales, pentru consistentul rezumat în limba germană de la sfîrșitul volumului, rezumat care conține traduse integral toate paragrafele de discuție generală și interpretare istorică din carte.

Radu Popa